Verbeteren van de doorstroom vmbo-mbo-hbo

de ontwikkeling van
ontwerpen voor
een succesvolle
doorstroom

Publieksverslag

Oberon - KBA - HAN

DELTA

Over het onderzoek

Het Nederlandse beroepsonderwijs biedt leerlingen en studenten de mogelijkheid om stapsgewijs op te stromen, van vmbo naar mbo en het hbo. In de praktijk zijn deze overgangsmomenten kwetsbaar, waardoor veel leerlingen en studenten uitvallen in of net na de overgang van vmbo naar mbo en van mbo naar hbo.

Veel instellingen zoeken naar manieren om studenten beter te ondersteunen in de overstap naar vervolgonderwijs. Dat vraagt om samenwerking waarbij instellingen samen oplossingen zoeken voor knelpunten bij schakelmomenten in de onderwijsketen. In dit praktijkgerichte onderzoek, gesubsidieerd door het NRO, hebben vmbo-, mbo- en hbo-instellingen, de Christelijke Onderwijsgroep Gelderland (COG), het Graafschap College en HAN University of Applied Sciences met onderzoekers van de HAN, KBA Nijmegen en Oberon onderzocht hoe ze aanpakken kunnen ontwerpen, die ervoor zorgen dat de overgangen vmbo-mbo en mbo-hbo soepeler verlopen voor leerlingen en studenten.

Er zijn vijf designteams van docenten en onderzoekers samengesteld. Twee teams hebben zich gericht op de overgang vmbo-mbo en drie teams op de overgang mbo-hbo. Vanuit de design thinking methodiek is de ontwerpfase gestart met een probleemverkenning waarin de docenten en onderzoekers zowel met elkaar in gesprek zijn gegaan als met verschillende groepen studenten. Daarna is de ontwerpvraag geformuleerd en zijn verschillende oplossingsrichtingen verkend en weer voorgelegd aan studenten. Er is een ontwerp gemaakt, een pilot gehouden en na evaluatie is er zo nodig bijgesteld en geïmplementeerd.

Leeswijzer
Deze publieksrapportage geeft een breed toegankelijke samenvatting van het onderzoek voor andere betrokkenen in vmbo, mbo of hbo-instellingen en gaat in op:

- knelpunten in de doorstroom zoals die uit literatuur en gesprekken met deze vijf teams zijn gekomen
- welke aanpakken vanuit de literatuur kansrijk zijn;
- welke interventies zijn ontworpen;
- wat de resultaten en lessen van dit onderzoek zijn.

Door dit verslag heen presenteren we ook kort de interventies.

Het complete onderzoeksverslag, filmpjes over twee van de vijf interventies en een handreiking met tips voor het verbeteren van de doorstroom zijn te vinden op de ***website van KBA Nijmegen***.

Case 1: Betere beroepsoriëntatie op het vmbo

In Velp staan het Arentheem College Titus Brandsma (vmbo) en het Astrum College (mbo) naast elkaar. Samen zijn ze een designteam opgestart, omdat ze de uitval van studenten in het eerste mbo-jaar te groot vonden en omdat weinig leerlingen onderling doorstroomden.

Het probleem
Uit de probleemverkenning door het designteam kwam een aantal knelpunten naar voren. Zo waren uitvallers vaak leerlingen die zich slecht hadden georiënteerd. Daarnaast waren de oriëntatieactiviteiten die in het vmbo plaatsvonden te oppervlakkig, niet realistisch en droeg de stage niet bij aan een goede studiekeuze. Hierdoor hadden vmbo-leerlingen een onduidelijk beroepsbeeld van de opleiding die ze uiteindelijk kozen.

"Het [een verkeerde studiekeuze] gaat vaak om jongere leerlingen die een richting hebben gekozen omdat vriendinnen dat bijvoorbeeld ook doen. (...) Dit blijken vaak leerlingen die niet mee hebben gedaan aan oriëntatieactiviteiten."

Het ontwerp
Bij het ontwerpen van een interventie ging het designteam met de volgende vraag aan de slag: hoe kan betere beroepsoriëntatie van vmbo-leerlingen leiden tot een meer bewuste en juiste mbo-studiekeuze en daarmee bijdragen aan een betere doorstroom naar en minder uitval in het mbo?

Op basis van de bevindingen besloot het designteam het ontwerp op drie doelen te richten:

1. Het creëren van een beter beroepsbeeld.
2. De stage zinvol laten worden en deze laten uitvoeren bij een bedrijf dat past bij de beroepsopleidingskeuze.
3. Meeloopdagen mbo verder uitbouwen/ontwikkelen.

Verschillende ideeën en plannen zijn meerdere malen voorgelegd aan vmbo-leerlingen en mbo-studenten en daarna aangepast. Uiteindelijk zijn er drie concrete samenhangende activiteiten uitgewerkt:

1. Speeddates met beroepsbeoefenaars: in speeddates van vier minuten maakten de leerlingen kennis met een aantal beroepsbeoefenaars uit sectoren waar ze zich op wilden oriënteren.
2. Een beroepenmarkt: leerlingen bezochten een beroepenmarkt en solliciteerden hier bij de aanwezige bedrijven voor stages.
3. Een meerdaagse stage: leerlingen sloten vmbo-3 af met een meerdaagse stage bij een bedrijf binnen een sector waar hun interesse ligt.

Meer info? Lees de hele case-beschrijving op de ***website van KBA Nijmegen****.*

Drempels voor doorstroom

Wat zijn binnen de betrokken onderwijsinstellingen geobserveerde knelpunten die de overgang vmbo-mbo en mbo-hbo bemoeilijken?

Een overgang van de ene naar de andere school(soort) is altijd een kwetsbaar moment voor leerlingen en studenten. Overgangen brengen veranderingen met zich mee, waardoor er bij een deel van de studenten een – meestal tijdelijke – dip in prestaties en welbevinden ontstaat (Alexander et al., 2001; Elffers, 2016). Uitval vindt dan ook voor een groot deel plaats in het eerste studiejaar van het mbo (MBO Raad en KBA Nijmegen, 2019) en het hbo (Van den Broek et al., 2019). Mbo-instromers oordelen gemiddeld negatiever over de aansluiting met het hbo dan havisten (ROA, 2019; Van den Broek et al, 2016). Mulder (2016) geeft verder aan dat onderwijsinstellingen niet altijd scherp hebben of er sprake is van een soepele doorstroom en, indien dat het geval is, waarom de doorstroom niet goed verloopt.

Bij uitval spelen zowel kenmerken van de student als van de opleiding een rol. Voor onderzoek en beleid is het relevant om te kijken naar oorzaken, maar ook wat opleidingen en scholen kunnen doen om de doorstroom te verbeteren en uitval te verminderen.

Uit eerder onderzoek en uit de interviews die voor en door de vijf designteams zijn gehouden, komen verschillende knelpunten naar voren die een goede doorstroom verhinderen:

- Oriëntatie en studiekeuzeproces
- Zelfstandigheid en studievaardigheden
- Kennistekorten
- Binding in het eerste jaar

Oriëntatie en studiekeuzeproces
Eerder onderzoek laat zien dat onrealistische verwachtingen over de opleiding een van de belangrijkste oorzaken van hoge uitval vormen in het eerste jaar van het mbo (Fix, 2010; Allen & Meng, 2010). Ook in het hbo is een verkeerde studiekeuze een belangrijke reden van uitval, al geldt dit in mindere mate voor instromers vanuit het mbo (Inspectie van het Onderwijs, 2009; Van den Broek et al., 2019).

Leerlingen en medewerkers vmbo en mbo zien dit ook in de praktijk. Zo nemen sommige vmbo-leerlingen niet of nauwelijks deel aan oriëntatieactiviteiten, oriënteren ze zich oppervlakkig en kiezen te snel voor een mbo-opleiding. De oriëntatieactiviteiten waar vmbo-leerlingen op deze scholen wel aan deelnamen, zoals verplichte oriëntatiedagen, leken bovendien een te weinig realistisch beroepsbeeld te schetsen, waren vooral gericht op de mbo-opleidingskeuze en werden door leerlingen zelf ook als ‘oppervlakkig’ gezien. De leerlingen die we spraken geven daarom de voorkeur aan meeloopdagen. Daarnaast was de vmbo-stage nog weinig gerelateerd aan de toekomstige opleidingskeuze of beroepsrichting en weinig verbonden aan het proces van studieoriëntatie.

Ook bij de mbo-teams in dit onderzoek komen knelpunten voor bij de oriëntatie op en keuze voor het hbo. Studenten kunnen zich bijvoorbeeld moeilijk voorstellen hoe het is om in het hbo te studeren en open dagen of meeloopdagen geven hun niet altijd een goed beeld. Studenten spraken wel met hun studieloopbaanbegeleider of andere docenten over de overstap naar het hbo, maar tijdens andere lessen kwam het onderwerp weinig aan bod. Voor een deel van de docenten is het ook lastig om studenten goed te adviseren over doorstroom naar het hbo, doordat ze zelf weinig (actuele) kennis hebben van de manier van lesgeven op het hbo of over de inhoud van de opleidingen waar studenten voor (kunnen) kiezen.

Opvallend is dat ondanks de beperkte aandacht, de mbo-studenten die we voor deze teams spraken niet veel meer van hun opleiding aan voorlichting en ondersteuning op dit gebied verwachten. Ze bezoeken zelf open dagen en praten over hun keuze met vrienden die op het hbo zitten en met hun ouders. Studenten geven aan vooral waarde te hechten aan informatie van andere studenten, omdat die volgens hen eerlijker zijn over de hbo-opleiding. Ze zouden het interessant vinden als hbo-studenten voorlichting komen geven.

Aan de andere kant zien docenten dat sommige studenten de keuze om wel of niet door te studeren vaak lang uitstellen, soms tot na het examen. Mede hierdoor zijn voorlichtingsactiviteiten in het mbo moeilijk te plannen. Ze vinden soms te vroeg plaats wanneer studenten nog niet bezig zijn met hun studiekeuze, maar soms ook te laat, zeker na de invoering van de keuzedelen, waar studenten vaak al in het tweede jaar moeten kiezen of ze een keuzedeel willen volgen dat zich richt op doorstroom naar het hbo. Een algemene voorlichtingsbijeenkomst over doorstromen naar het hbo met informatie over aanmelding en opleidingsaanbod op hogescholen voegt bijvoorbeeld niet veel toe voor studenten die al weten welke richting ze op willen.

Zelfstandigheid en studievaardigheden

Instromers uit het mbo ervaren het theoretische gehalte en abstractieniveau van de hbo-opleiding als knelpunt (Inspectie van het Onderwijs, 2009).

In de gesprekken die plaatsvonden in dit onderzoek leggen medewerkers en studenten ook de nadruk op het verschil in de mate van zelfstandigheid die van je wordt verwacht in het vmbo, mbo of hbo.

Verder worden door studenten en docenten in alle sectoren het gebrek aan hbo-vaardigheden zoals reflectieve vaardigheden en studievaardigheden genoemd als knelpunt. Mbo-instromers bezitten volgens docenten vaak nog niet de studievaardigheden die op het hbo gevraagd worden; zij moeten vaak “leren leren”. Waar studenten die van mbo naar hbo doorstromen zelf vooral tegen opzien is de manier van studeren op het hbo. Ze worden minder bij de hand genomen, waardoor zaken als zelfstandig werken, plannen en gestructureerd werken belangrijker worden. Studenten geven ook aan dat ze hier op het mbo nauwelijks op voorbereid worden.

Kennistekorten

Tot slot zijn verbeteringen mogelijk in de kennisbasis van doorstromers. Het verwachte niveau bij instroom in het hbo blijkt vaak niet aan te sluiten bij het uitstroomniveau van het mbo. Mbo-instromers ervaren specifieke kennistekorten op het gebied van bijvoorbeeld taal, rekenen en Engels (Herweijer & Tukkenberg, 2016). De zwaarte van de studie wordt door eerder onderzoek genoemd als struikelblok (van den Broek et al., 2019).

De interviews met studenten en docenten brachten grote verschillen tussen (verschillende typen) opleidingen naar voren. Vanuit het vmbo geven docenten en directeuren aan dat er onvoldoende samenwerking is tussen vmbo en mbo-scholen op het gebied van vakinhoud, waar in ieder geval bij de onderzochte teams weinig afstemming over plaatsvindt. Dit werd door leerlingen zelf in de interviews echter niet als problematisch ervaren. Inhoudelijke afstemming is in de praktijk lastig door het grote aantal verschillende opleidingen en instellingen waar vmbo-studenten naar doorstromen.

Ook bij de overstap van mbo naar hbo maakt het uit of er veel verwante doorstroom is. Als dat het geval is, zoals bijvoorbeeld bij verpleegkunde, is er een vakspecifieke voorbereiding in het mbo. In het hbo is er veel specifieke aandacht voor de instroom uit het mbo en verkorte programma’s voor verwante doorstromers. Andere studenten, die bijvoorbeeld doorstromen naar de lerarenopleidingen, kunnen in het mbo minder goed werken aan de benodigde kennisbasis Nederlands, wiskunde, of de kernvakken die ze nodig hebben om succesvol te kunnen studeren in het hbo.

Binding eerste jaar hbo

De praktijkgesprekken hebben ook duidelijk gemaakt dat de overstap van mbo naar hbo ook groot is door verschillen in setting en cultuur. Het laatste mbo-jaar draait vaak vooral om de stage, terwijl studenten in het eerste jaar hbo weer 'terugkeren' in de schoolbanken. Door mbo-doorstromers wordt ook het verschil in benadering benoemd: ze ervaren soms - bij de ene opleiding meer dan bij de andere opleiding - dat mbo-studenten op een minder positieve manier benaderd worden. Er werd hier minder gekeken naar de (werk)ervaring en kennis die mbo-studenten reeds op hebben gedaan (in vergelijking met havisten).

Docenten noemen het verschil in motivatie tussen instromende mbo-studenten en havisten op het hbo. Wat betreft verwachtingen en houding zijn mbo-doorstromers – volgens henzelf en de geïnterviewde docenten – gemotiveerder, weten beter waarvoor ze de opleiding doen en zijn meer gewend om samen te werken dan havisten en hebben ze een praktische insteek. Samenwerking tussen mbo-studenten en havisten in het hbo verloopt daarom niet altijd soepel. Ook zijn mbo-doorstromers vaak vooral gemotiveerd voor een specifiek onderdeel van de opleiding en hebben zij meer moeite met de breedte van een hbo-opleiding.

Case 2: Soepele overgang van vmbo naar mbo

Het Perron is een school voor vmbo, praktijkonderwijs en mbo niveau 2 in Veenendaal. De mbo-2 opleidingen op Het Perron worden aan vmbo-leerlingen van het Perron aangeboden via doorlopende leerlijnen in de Vakmanschapsroute en aan leerlingen van andere scholen als reguliere mbo-2 opleidingen. Deelname aan het project kwam voort uit de wens van beide locatiedirecteuren en de algemeen directeur van Het Perron om zich nog meer te profileren op de ontwikkeling van doorlopende leerlijnen om hiermee de overgang van het vmbo naar het mbo binnen het Perron te versoepelen.

Het probleem

De probleemverkenning bracht aan het licht dat de instroom in de mbo-opleiding vanuit de vmbo-afdeling van het Perron minder groot is dan gewenst. De samenwerking tussen praktijkonderwijs, vmbo en mbo kwam niet van de grond en de logistieke sector kampte met een imagoprobleem, waardoor de studentenaantallen laag waren. Een doorlopende leerlijn zou deze situatie moeten verbeteren.

"Nu heb je dus wel die makkelijke doorstroom voor die twee leerlingen van mij en voor hun is het natuurlijk best spannend om de volgende stap te maken. Ze blijven in hetzelfde gebouw en ze kennen elkaar al van gezicht. En ook de omgeving. Dat is wel een pluspunt heb ik gemerkt. Dat waren wel jongens die het moeilijk vonden om verder te gaan. Het is gewoon spannend. 'Wat moet ik nu precies doen?' Dan is dit [de doorlopende leerlijn] heel voor de hand liggend"

Het ontwerp

De ontwerpvraag waarmee het designteam aan de slag is gegaan, luidt als volgt: hoe kan een doorlopende leerlijn logistiek van vmbo naar mbo bijdragen aan een grotere en verbeterde doorstroom van vmbo naar mbo in de logistieke sector?

Met de doorlopende leerlijn wilde het designteam een aantal knelpunten aanpakken. Het designteam verwachtte namelijk dat:

- De doorstroom van het vmbo naar het mbo vergroot zou worden door de doorlopende leerlijn, omdat leerlingen na afronden van het vmbo minder vaak uitvallen in de zomer en minder vaak de arbeidsmarkt opgaan zonder startkwalificatie en in plaats daarvan hun opleiding vervolgen in het mbo;
- De overgang van vmbo naar mbo soepeler zou verlopen, omdat leerlingen les blijven krijgen van dezelfde docenten wat zorgt voor een vertrouwde leeromgeving en ze minder overlap in lesstof krijgen.

Het designteam had al in een vroeg stadium duidelijk voor ogen wat zij wilde ontwikkelen en hoe de leerlijn vormgegeven moest worden. Hierdoor is er met name aandacht besteed aan het onderling afstemmen van lesstof en methodes door docenten van vmbo en mbo en het verbinden van de docententeams door de afdelingsleider. Het resultaat hiervan is uiteindelijk een doorlopende leerlijn in de sector Logistiek, waarin leerlingen via het 3e en 4e leerjaar vmbo en één jaar mbo de doorlopende leerlijn naar logistiek medewerker niveau 2 kunnen afronden. Normaal gesproken duurt deze mbo-opleiding twee jaar. Met de doorlopende leerlijn kunnen zij één jaar versnellen.

Meer info? Lees de hele case-beschrijving op de ***website van KBA Nijmegen****.*

Hoe kan je drempels verminderen?

Welke wetenschappelijke kennis is reeds voorhanden om deze knelpunten bij de overgang vmbo-mbo en mbo-hbo te verminderen?

Het vroege voorbereidend beroepsonderwijs en het strikte onderscheid tussen mbo en hbo in Nederland is vrijwel uniek. Daarom is veel van de internationale wetenschappelijke literatuur over interventies gericht op het verbeteren van aansluiting weinig relevant. Binnen Nederland wordt er wel veel gedaan door scholen om de overgangen vmbo-mbo en mbo-hbo te verbeteren, maar wetenschappelijk bewijs voor de effectiviteit ervan is vrij schaars (zie ook Mulder & Cuppen, 2018). Om de designteams wel ideeën aan de hand te doen, hebben we de beschikbare kennis ingedeeld naar vijf typen interventies:

- Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB);
- Kennismaken en proefstuderen;
- Verbeteren van (vak)kennis;
- Voorbereiding op vervolgopleiding en studievaardigheden;
- Coaching en peer support in het eerste jaar

Loopbaanoriëntatie- en begeleiding
Vmbo-leerlingen vinden het doorgaans lastig om een mbo-opleiding te kiezen (Elffers, 2014). Veel leerlingen twijfelen zelfs na aanmelding voor de mbo-opleiding nog over de studiekeuze. Deze twijfel kan de studieprestaties op het mbo negatief beïnvloeden: studenten die onzeker zijn over hun studiekeuze vallen vaker uit in de eerste maanden van het mbo (Neuvel & van Esch, 2010). Dat vraagt er onder meer om dat studenten goed geïnformeerd zijn over hun vervolgopleiding.

Loopbaangerichte begeleiding op school en in de praktijk zijn belangrijk in het vmbo en mbo. Onderzoek van Kuijpers en Meijers (2009) onder vmbo- en mbo-leerlingen wijst uit dat vooral loopbaangerichte begeleiding op school en in de praktijk (bijvoorbeeld stage) bijdraagt aan de ontwikkeling van loopbaancompetenties van jongeren. Daarbij is met name het voeren van dialogen sterk van belang. Studieloopbaanbegeleiding is ook belangrijk in het voorkomen van uitval in het hbo (Kennisrotonde, 2016). Literatuuronderzoek laat zien dat twee typen interventies met name effectief zijn (Meijers, Kuijpers en Winters, 2010):

1. Het opdoen van ervaringen op basis van eigen vragen
2. Het voeren van gesprekken gericht op de toekomst

Kennismaken en proefstuderen
In het hbo is een verkeerde studiekeuze een van de belangrijkste redenen voor uitval of studieswitch (Zijlstra & Meijers, 2006; van den Broek et al., 2020). Uit een onderzoek onder studiestakers en switchers binnen de Haagse Hogeschool blijkt dat een verkeerde studiekeuze vaak samenhangt met een verkeerd beeld van de studie op basis van de voorlichting (Zijlstra & Meijers, 2006).

Recent bleek dat uitval lager is onder studenten die in hun keuzeoriëntatie een voorlichtingsdag hebben bezocht (van den Broek et al., 2020). Ook proefstuderen blijkt effectief bij het kiezen van een passende studie (Luken & Newton, 2004) en het bevorderen van de doorstroom van mbo naar hbo (Kennisrotonde, 2016).

Case 3: Een digitale tool voor docenten LOB

Vanuit de ambitie om de doorstroom van het mbo naar het hbo te versterken zijn Dulon College en de HAN een designteam opgestart. Dit team is breed opgezet, zodat vanuit het team zelf naar boven kon komen bij welke opleidingen of clusters (of anders) de beste verbinding kon worden gemaakt.

Het probleem

Uit de probleemverkenning kwam naar voren dat er op het mbo beperkt aandacht besteed wordt aan voorbereiding op het hbo en dat bestaande voorlichtingsactiviteiten weinig toevoegden aan het keuzeproces van studenten. Daarnaast werd benoemd dat de overstap naar het hbo groot is: het laatste jaar mbo draait vooral om stage terwijl studenten in het eerste jaar hbo weer terugkeren in de schoolbanken. Ook bezitten mbo-instromers nog niet de studievaardigheden die op het hbo gevraagd worden en moeten zij vaak “leren leren”. Ten slotte blijkt de samenwerking tussen mbo-instromers en havo-instromers niet altijd soepel te verlopen.

Het ontwerp

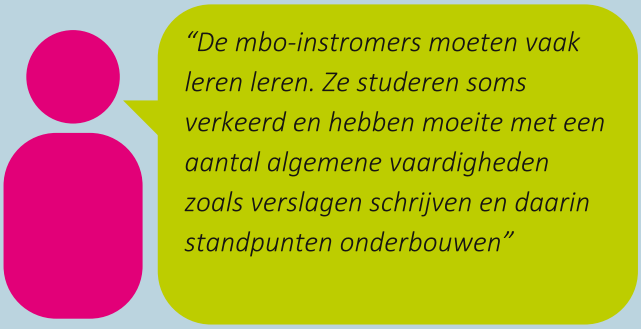
Op basis van deze probleemschets leefde in het designteam sterk de behoefte om zich te richten op het verbeteren van oriëntatie op de toekomst door studenten in het mbo. De ontwerpvraag waarmee het designteam op basis van de probleemverkenning aan de slag is gegaan, luidt als volgt: hoe kunnen studenten zich in het mbo beter en meer bewust oriënteren op hun toekomst, waardoor zij beter toegerust zijn voor het maken van de keuze om door te leren of te gaan werken en, in het geval van de keuze om door te leren, een soepelere overstap te maken naar het hbo?

Een brainstorm heeft in eerste instantie geleid tot drie ontwerpideeën:

1. Een programma voor LOB binnen het verplichte lesprogramma;
2. Binnen bestaande keuzedelen op het mbo de mbo-studenten voorbereiden op hbo;
3. Een buddysysteem waarbij mbo-studenten door hbo-studenten worden begeleid.

Uiteindelijk is ervoor gekozen om het eerste idee verder uit te werken. Het doel van dit programma was voornamelijk om te zorgen dat aan het einde van het doorstroomprogramma (leerjaar 3 en 4 mbo, leerjaar 1 hbo) de student voldoende toegerust is op het maken van een juiste keuze en in staat is om het ‘leren leren’ toe te passen.

Om dit doel mogelijk te maken is een digitaal document ontwikkeld, de zogeheten Knapzak. De Knapzak is een verzameling, ordening en ontsluiting van bestaande instrumenten die docenten kunnen inzetten tijdens hun LOB-lessen. Deze instrumenten zijn verdeeld over de vijf loopbaancompetenties en bevatten verschillende tools die docenten kunnen helpen bij het vormgeven van LOB-lessen, op een manier die de studenten optimaal voorbereidt op het maken van een passende keuze in het hbo.

Meer info? Lees de hele case-beschrijving op de ***website van KBA Nijmegen****.*

Verbeteren van (vak)kennis

Om de overgang naar het vervolgonderwijs zo klein mogelijk te maken, zetten veel onderwijsinstellingen in op het verbeteren van specifieke kennis van leerlingen en studenten. Buitenlandse studies laten zien dat programma's gericht op generieke vakken als taal en rekenen/wiskunde effectief zijn in algemeen vormende stelsels (in dit geval de overstap van high school naar college). Maar ook uit Nederlands onderzoek blijkt dat studenten kennishiaten ervaren bij de overstap van mbo naar hbo. Op het gebied van wiskunde, natuurkunde en Nederlands blijken mbo-instromers niet gelijk te lopen met havo-instromers (Mulder en Cuppen, 2018). Daarom lijkt inzetten op het vergroten van kennis op het gebied van specifieke vakken of vaardigheden kansrijk voor het verbeteren van de doorstroom. Op het hbo is het bij sommige opleidingen gebruikelijk om mbo-studenten aan het begin van de opleiding extra scholing aan te bieden in de vorm van deficiëntieprogramma's of voorbereidende cursussen in bijvoorbeeld Nederlands of wiskunde. Onderzoek naar het effect van deze cursussen op de aansluiting is nog niet beschikbaar.

Voorbereiding op vervolgopleidingen en studievaardigheden

Bij de overgang van mbo naar hbo wordt niet alleen voldoende kennis voor specifieke vakken van studenten verwacht, maar ook bepaalde generieke vaardigheden. De inzet hierop kan zowel vóór als na de overstap plaatsvinden. De hbo-keuzedelen in het mbo zijn daar een voorbeeld van. Met de komst van de herziene kwalificatiestructuur in het mbo is er een keuzedelenaanbod gekomen dat voorbereidt op doorstroom naar het hbo. Instellingen bieden zowel specifieke doorstroomkeuzedelen aan, als een generiek keuzedeel 'Voorbereiding op het hbo', waarin aandacht is voor oriëntatie op het hbo en hbo-competenties zoals onderzoeksvaardigheden.

Coaching en peer support

Onderwijssocioloog Tinto (1993) stelt dat de kans op een succesvolle onderwijsovergang in hoge mate wordt bepaald door de mate waarin studenten binding ervaren op sociaal en inhoudelijk gebied met de nieuwe onderwijsomgeving.

Mentoring of coaching door mentoren of docenten heeft een positieve invloed op het welzijn en de resultaten van leerlingen (Dubois et al., 2002). Hierbij zijn frequentie, intensiteit, kwaliteit en mate van structuur belangrijk. Ook blijken studenten die intensief begeleid worden minder uit te vallen in het eerste jaar en zelfs de jaren daarna (Bettinger en Baker, 2014). Uit Nederlands onderzoek bleek dat één jaar coaching van mbo-studenten helpt om uitval in het mbo te verminderen (Van der Steeg et al., 2012).

Coaching en mentoring kunnen ook gedaan worden door ouderejaars studenten, zogenaamde peers. Door deze vorm van ondersteuning raken studenten meer gemotiveerd, betrokken en sociaal aangepast (Larose et al., 2011). Wel is een goede organisatie en implementatie van peersupport van belang om positieve resultaten te behalen (Topping, 2005; Petit, Thomsen en Verheijen, 2014).

Case 4: Een dag voor mbo-ers, door hbo'ers

Docenten van het Graafschap College en de HAN richtten zich in een designteam op de doorstroom van mbo naar hbo in de sector Techniek en ICT. In de drie jaren voorafgaand aan de start van het designteam stroomden er vanuit de sector Techniek en ICT van het Graafschap College in totaal 154 studenten door naar een opleiding aan de HAN, waarvan 95% een opleiding ging doen aan de faculteit Techniek en ICT van de HAN. Toch is nog steeds behoefte aan meer instroom in deze sector.

Het probleem

De studenten die doorstromen vanuit het mbo worden binnen dit designteam gezien als gemotiveerde en nieuwsgierige studenten, die weten wat ze willen. Docenten zien wel vaak een niveauverschil op vakinhoud, met name bij wiskunde. Studenten zelf geven aan dat ze goede voorlichting missen, met name over de manier van studeren op het hbo en dat je minder aan de hand wordt genomen. Op deze verschillen tussen mbo en hbo worden zij niet voldoende voorbereid.

"De exacte vakken zijn weliswaar belangrijk voor de overstap naar het hbo maar het belangrijkste is dat studenten inzicht krijgen in hun eigen doelen én de activiteiten die ze moeten ontplooien om hun doelen te behalen"

Het ontwerp

Het designteam is op basis van deze knelpunten aan de slag gegaan met de volgende vraag: in hoeverre draagt een realistische voorlichtingsactiviteit voor mbo-studenten bij aan een meer bewuste studiekeuze voor een vervolgopleiding in het hbo, op basis van een beter inzicht in hbo-vaardigheden en een beter beeld van de vervolgopleiding?

Het designteam heeft samenwerking gezocht met de studieverenigingen van de faculteit Techniek en ICT van de HAN, voor het organiseren van de activiteit. Een deel van de studenten heeft zelf de overstap vanuit het mbo gemaakt en kan zo beter aansluiten bij de belevingswereld van mbo'ers die willen doorstromen. Doel is te komen tot een realistische voorlichtingsactiviteit, waarbij studenten in het tweede jaar mbo, dus voordat er gekozen wordt voor een eventueel keuzedeel 'voorbereiding hbo', ervaren welke vaardigheden komen kijken bij het studeren op het hbo. Het gaat niet om voorlichting voor een bepaalde studie.

Dit heeft geresulteerd in een hbo-survivaldag; een dagdeel, georganiseerd door studenten van de studieverenigingen van de opleidingen Bouwkunde, Engineering en hbo-ICT. Tijdens deze dag kunnen studenten – door het maken van opdrachten en het spreken met hbo-studenten – kennismaken met het hbo met als doel een realistisch beeld te krijgen van hoe het is om te studeren op het hbo. Er wordt gewerkt aan de hand van opdrachten rondom een thema dat voor alle opleidingen binnen de sector relevant is: duurzaamheid.

In totaal hebben 29 mbo-studenten uit het tweede leerjaar meegedaan aan de eerste pilot-versie.

Meer info? Lees de hele case-beschrijving op de ***website van KBA Nijmegen****.*

Van knelpunt en kennis naar interventie

De aanpak

Lopende initiatieven op de mbo- en hbo-instellingen ter bevordering van doorstroom zijn veelal top-down georganiseerd. Binnen de onderwijsinstellingen leeft de wens om meer inhoudelijk samen te werken tussen vmbo, mbo en hbo. In dit onderzoek is daarom geprobeerd om bottom-up initiatieven te ontwikkelen voor en door docenten en studenten, met oog voor wetenschappelijke kennis en de lopende beleidsmaatregelen.

In het onderzoek zijn vijf designteams opgestart, bestaande uit docenten – van vmbo en mbo of van mbo en hbo – en onderzoekers. De designteams hebben aan de hand van Design Thinking interventies ontwikkeld, om de overgang naar het vervolgonderwijs te verbeteren. Design Thinking is een ontwerpmethodiek die de gebruikers – in dit geval student en docent waar de doorstroominterventie zich op richt – centraal zet. In de ontwerpfase is gestart met een probleemverkenning waarin de docenten en onderzoekers zowel met elkaar in gesprek zijn gegaan als met verschillende groepen studenten en docenten. Daarna is de ontwerpvraag geformuleerd en zijn verschillende oplossingsrichtingen verkend en weer voorgelegd aan studenten. Er is een ontwerp gemaakt, een pilot gehouden, en na evaluatie is er zo nodig bijgesteld.

Interventies

Bij drie van de vijf onderwijsarrangementen (1, 3 en 4) ligt de focus op verbeterde oriëntatie op de toekomstige loopbaan. Bij twee ervan, het speeddaten en stage(markt) (1) en de hbo-survivaldag (4), was het geven van een realistisch beeld een belangrijk uitgangspunt. Hieraan lag een duidelijke wens van studenten ten grondslag, die aangaven behoefte te hebben aan minder oppervlakkige, meer realistische oriëntatie op beroep en vervolgopleiding. Bij de speeddates/stagemarkt gebeurt dit door beroepsbeoefenaren te betrekken en bij de hbo-survivaldag doordat hbo-studenten de dag organiseren, begeleiden en feedback geven op de opdrachten die de mbo-studenten uitvoeren.

Onderwijsarrangement 3 (de ‘Knapzak’) is eveneens gericht op het verbeteren van loopbaanoriëntatie, maar dit initiatief wordt ingepast in het mbo-onderwijs (LOB) en is in eerste instantie gericht op ondersteuning van docenten die (onderdelen uit) de ‘Knapzak’ kunnen gebruiken in hun lessen. De docentenuitwisseling (5) is zelfs volledig gericht op docenten, vanuit de gedachte dat zij door ervaringen op te doen met het mbo of hbo en door nieuwe contacten te leggen, beter toegerust worden om studenten te ondersteunen bij de overgang van mbo naar hbo.

Het ontwikkelen van de doorlopende leerlijn (2) werd door de onderwijsinstellingen vooral als een kans gezien om een bewezen effectieve interventie in te zetten voor de logistieke opleiding, om deze aantrekkelijker te maken voor studenten. Dat gebeurt door het inhoudelijk op elkaar afstemmen van het vmbo beroepsgerichte programma en de mbo-opleiding logistiek. Doordat leerlingen op het vmbo al kennis maken met de logistiek, wordt ook gewerkt aan meer positieve beeldvorming over de logistieke sector. Bovendien draagt bekendheid met de docenten en met de onderwijslocatie eraan bij dat de overstap minder groot is voor vmbo-leerlingen.

Case 5: Docentenuitwisseling mbo en hbo

Het Graafschap College en de HAN zijn ook een tweede designteam gestart vanuit de sectoren Zorg, Welzijn en Sport van het Graafschap College en de sectoren Zorg, Welzijn en Educatie van de HAN. Elk jaar stromen zo'n 100 studenten uit deze mbo-sector door naar de HAN.

Het probleem
De helft van die studenten stroomt in bij deze sector van de HAN. Van deze groep valt bijna een kwart uit. De uitval verschilt per opleiding. Bij de tweedegraads lerarenopleiding is de uitval van mbo'ers van het Graafschap College erg hoog: ruim 40% valt uit en bijna 30% switcht, terwijl er bij verpleegkunde geen uitval van Graafschap-doorstromers is.

"Sommige docenten zijn geïnteresseerd in mijn plannen en dit werkt motiverend, andere docenten houden zich afzijdig of lijken zelfs afwijzend."

Het ontwerp
Op basis van de verkenning heeft het team besloten het ontwerp te richten op uitwisseling tussen docenten mbo en hbo. Docenten in het mbo zijn vaak weinig bekend met het hbo en vice versa. Er is meer behoefte aan contact en samenwerking. Mbo-docenten kunnen op die manier beter voorlichting geven over wel of niet doorstromen naar het hbo en hbo-docenten willen een beter beeld krijgen van de behoeften en achtergrond van studenten die zijn doorgestroomd vanuit het mbo.

Er zijn verschillende uitwisselingdagen gepland en voorbereid. In maart 2020 hebben mbo-docenten van het Graafschap College meegekeken op de HAN bij lessen van de opleidingen Food & Business, Verpleegkunde en het Leerlab van de tweedegraads lerarenopleidingen. Ook zijn gesprekken met mbo-doorstromers gevoerd. Door de beperkingen in verband met COVID-19 hebben de vervolgactiviteiten die gepland waren niet plaats kunnen vinden.

De deelnemende docenten waarderen het 'kijkje in de keuken' bij de andere opleiding en hebben meer inzicht gekregen in de uitvalproblematiek van mbo-doorstromers Het is niet mogelijk om te bepalen of de uitwisseling bijdraagt aan blijvende kennis over elkaars onderwijspraktijk. Wel kan er iets gezegd worden over de vorm die een dergelijke uitwisseling dient te hebben: docenten geven aan dat dit realistisch en laagdrempelig moet zijn, zoals in deze uitwisseling het geval was. Het ontwikkelen van een (online) platform om korte vragen aan elkaar te stellen, zou een eventuele aanvulling kunnen zijn op het uitwisselingsprogramma. In een vervolgproject wordt hier verder aan gewerkt.

Meer info? Lees de hele case-beschrijving op de ***website van KBA Nijmegen****.*

Resultaten en aanbevelingen

Wat is de bijdrage van deze aanpak aan het verminderen van de geobserveerde knelpunten binnen de betrokken onderwijsinstellingen?

De ontwikkelde onderwijsarrangementen voor verbetering van de doorstroom zijn kleinschalige lokale interventies, ontwikkeld en (mede) uitgevoerd door direct betrokken docenten. Deze bottom-up maatwerkaanpak was de intentie van het onderzoek, maar maakt het lastig om te voldoen aan het klassieke idee van het meten van de opbrengsten van de interventies, in termen van effecten. Ten eerste is gewerkt met een ontwerpaanpak waarbij er pas aan het einde een ontwikkelde aanpak werd uitgevoerd, waar effecten pas later zichtbaar van worden. Bovendien zijn veel andere factoren ook van invloed op doorstroom en studiesucces. Tenslotte werd dat versterkt door de corona-maatregelen, die zowel de uitvoering van activiteiten belemmerden als een vergelijking over de tijd extra lastig maakten.

Welke opbrengsten zijn er tegen deze achtergrond nu al wel te zien? Er is een procesevaluatie gehouden en we hebben elk ontwerp op een passende wijze (tussentijds) geëvalueerd en teruggekoppeld naar het designteam. De interventies die het meest direct op studenten waren gericht, de hbo-survivaldag en het speeddaten/de stage(markt), zijn positief door de doelgroep ontvangen. De docentenuitwisseling is ook positief beoordeeld door de deelnemende docenten. De 'Knapzak' met instrumenten voor LOB voor docenten is redelijk positief ontvangen maar wordt nog weinig gebruikt en lijkt hiermee toch niet voldoende te voorzien in een vraag van docenten. De doorlopende leerlijn logistiek is een beproefde methode om de vmbo-mbo-doorstroom te verbeteren en kan snel resultaten laten zien in termen van vergroting en verbetering van de doorstroom. De doorlopende leerlijn is nog in ontwikkeling, maar er hebben al studenten deelgenomen aan het traject en de uitval is laag geweest, ondanks corona.

Belangrijke opbrengst van de werkwijze in het onderzoek was de aandacht voor het betrekken van studenten als de uiteindelijke doelgroep van de interventies. Bovendien is ook gebleken dat het onderzoek op andere manieren meerwaarde heeft gehad. Docenten uit mbo en hbo zijn met elkaar aan de slag gegaan en voor de meesten was dit een nieuwe manier van werken. Door deel te nemen aan een designteam hebben de mbo-docenten meer geleerd over het hbo-onderwijs en vice versa.

We komen op basis van onze ervaringen in het onderzoek tot de volgende aanbevelingen.
Het bevragen van studenten heeft een grote meerwaarde bij het ontwikkelen van een doorstroominterventie. Het lijkt wellicht vanzelfsprekend om dit te doen, maar dit bleek in de praktijk niet het geval te zijn. De uitwisseling/gesprekken met studenten werden als zeer waardevol ervaren. Daarom is het aan te bevelen om studenten in verschillende fasen van het ontwerp te betrekken, in ieder geval bij de probleemverkenning (waar zeggen studenten zelf het meest tegenaan te lopen bij de overstap?) en bij het ontwerp (sluit het ontworpen initiatief voldoende aan op de ervaringen van studenten?)

Lopende initiatieven bij mbo- en hbo-instellingen ter bevordering van de doorstroom zijn vaak top-down georganiseerd. Door docenten en onderwijsmedewerkers die dicht bij de studenten staan te betrekken in de aanpak van de aansluitingsproblematiek en bij het ontwikkelen van initiatieven, ontstaat een bottom-up aanpak die dicht bij de inhoud en de praktijk van de opleiding staat.

De ontmoeting tussen docenten, even loskomen van de hectiek van het onderwijsgeven, bleek op zich al waardevol. Dit kan verder gestimuleerd worden door structureel aandacht te hebben voor uitwisseling mbo-hbo. Het leren kennen van elkaar en elkaars wereld is een belangrijke eerste stap in de samenwerking.

De diversiteit van de doorstroominitiatieven toont de behoefte aan maatwerk aan. Het verdient daarom aanbeveling om met interventies aan te sluiten op de concrete behoefte van studenten en docenten. Dat kunnen specifieke activiteiten/interventies zijn naast bredere aanpakken vanuit de onderwijsinstellingen.

Inbedding in de organisatie is belangrijk voor verduurzaming van de doorstroominitiatieven. Denk aan aansluiten bij een intern netwerk dat zich bezighoudt met doorstroom of een persoon die dit thema als aandachtsgebied heeft binnen de instelling of het cluster.

Bij initiatieven gericht op oriëntatie/LOB heeft het meerwaarde om docenten en studenten hier zelf een actieve rol in laten spelen, zodat het iets wordt van de opleidingen zelf. Vanzelfsprekend kan dit alleen als studenten en docenten hierin ook gefaciliteerd worden.

literatuur

Alexander, K. L., Entwisle, D. R., & Kabbani, N. (2001). The Dropout Process in Life Course Perspective: Early Risk Factors at Home and School. *Teachers College Record, 103*(5), 760-822.

Allen, J. & Meng, C. (2010). *Voortijdige schoolverlaters: aanleiding en gevolgen*. Maastricht: ROA.

Bettinger, E. P., & Baker, R. B. (2014). The effects of student coaching: An evaluation of a randomized experiment in student advising. *Educational Evaluation and Policy Analysis, 36*(1), 3-19.

Bettinger, E. P., & Long, B. T. (2009). Addressing the needs of underprepared students in higher education does college remediation work? *Journal of Human resources, 44*, 736-771.

Dubois, D. L., Holloway, B. E., Valentine, J. C., & Cooper, H. (2002). Effectiveness of mentoring programs for youth: A meta- analytic review. *American Journal of Community Psychology, 30*, 157-197.

Elffers, L. (2014). Zonder struikelen over de hobbel. De transitie van vmbo naar mbo.

Elffers, L. (2016) *Kansrijke schoolloopbanen in en op weg naar het hbo: een ketenbenadering*. Lectorale rede. Amsterdam: HvA Publicaties.

Fix, M. (2017). Peer support voor risicojongeren. *https://canonberoepsonderwijs.nl/pedagogisch-didactische-leerweg/voortijdig-schoolverlaten-in-het-mbo/?print-posts=pdf*

Herweijer, L., & Turkenburg, M. (2016). *Wikken en wegen in het hoger onderwijs*. Den Haag: SCP.

Inspectie van het Onderwijs (2009). *Werken aan beter rendement. Casestudies naar uitval en rendement in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kennisrotonde. (2016). Waar moet een succesvol traject gericht op de doorstroom mbo – hbo aan voldoen? (KR.106). *https://www.kennisrotonde.nl/sites/kennisrotonde/files/migrate/106-antwoord-voorwaarden-succesvol-traject-doorstroom-mbo-hbo.pdf*

Kuijpers, M. & Meijers, F. (2009). Leeromgeving voor loopbaanleren. Onderzoek naar relaties tussen de leeromgeving en loopbaancompetenties van vmbo en mbo leerlingen. *Pedagogische Studiën, 86*, 93-109.

Larose, S., Cyrenne, D., Garceau, O., Harvey, M., Guay, F., Godin, F., Tarabulsy, G. & Deschênes, C. (2011). Academic mentoring and dropout prevention for students in math, science and technology. *Mentoring & Tutoring: Partnership in Learning, 19*(4), 419-439.

Luken, T., & Newton, I. (2004). *Loopbaanbegeleiding bij de doorstroom van MBO naar HBO*. Amsterdam, NOA/VU.

MBO Raad en KBA Nijmegen. (2019). Benchmark middelbaar beroepsonderwijs 2018, Bouwsteen studiesucces. *Sectorrapportage*. Nijmegen: KBA Nijmegen.

Meijers, F., Kuijpers, M. & Winters, A. (2010). *Leren kiezen/kiezen leren. Een literatuurstudie*. 's- Hertogenbosch: ECBO.

Mulder, J. & Cuppen, J. (2016). *Mbo-studenten die uitvallen op het hbo: wie zijn ze en waar vallen zij uit? Analyse van studentenstromen over periode 2005-2015*. 's- Hertogenbosch: ECBO.

Mulder, J. (2016). *Doorstroom mbo-hbo verbeteren: hoe doen scholen dat? Een inventarisatie bij veertien mbo- en hbo-instellingen*. 's-Hertogenbosch: ECBO.

Neuvel, J. & Esch, W. van (2010). *Van vmbo naar mbo: doorstroom en loopbaankeuzes*. 's-Hertogenbosch/Utrecht: ECBO.

Petit, R., Thomsen, M., Verheijen, E. (2013). *Support voor peer support? De opbrengsten van begeleiding door ouderejaarsstudenten in het mbo*. 's-Hertogenbosch: ECBO.

ROA (2019). Schoolverlaters tussen onderwijs en arbeidsmarkt 2018. Factsheet. *https://roa.nl/files/roaf20196sispdf*

Tinto, V. (1993). *Leaving college*. Chicago: University of Chicago press.

Topping, K.J. (2005). Trends in Peer Learning. *Educational Psychology, 25*, 631–645.

Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., Lodewick, J., Brukx, D., Korte, K. de, Ramakers, C. & Mulder, J. (2019). *Monitor Beleidsmaatregelen Hoger Onderwijs 2018-2019. Studenten in het hoger onderwijs: stand van zaken studiejaar 2018-2019: doorstroom, instroom, studiekeuze, studievoortgang, studieuitval en studiefinanciering*. Nijmegen: ResearchNed

Broek, A. van den, Cuppen, J., Warps, J., Termorshuizen, T., & Lodewick, J. (2020). *Monitor Beleidsmaatregelen Hoger Onderwijs 2019-2020*. Nijmegen: ResearchNed.

Van der Steeg, M., Van Elk, R., & Webbink, D. (2012). *Does intensive coaching reduce school dropout?* (No. 224). Verkregen van *http://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-discussion-paper-224-does-intensive-coaching-reduce-school-dropout_0.pdf*

Zijlstra, W., & Meijers, F. (2006). Hoe spannend is het hoger beroepsonderwijs? *Thema, 2006*(2).

Colofon
Verbeteren van de doorstroom vmbo-mbo-hbo, publieksverslag, 04-10-2021

Dit publieksverslag is gemaakt door Benjamin Bremer, Johan Bokdam en Ebbo Bulder van Oberon.

Het onderzoek is uitgevoerd door Tessa Jenniskens, Bianca Leest en Maarten Wolbers van KBA Nijmegen, Benjamin Bremer en Johan Bokdam van Oberon, Marloes de Lange en Martijn Peters van HAN, in samenwerking met de onderwijsinstellingen COG, Graafschap College en HAN.

Het onderzoek is gefinancieerd door het NRO (projectnummer: 405-17-622).

Oberon

KBA Nijmegen

HAN

NRO
NATIONAAL REGIEORGAAN ONDERWIJSONDERZOEK